

Wzmacnianie poczucia podmiotowości studentów jako czynnik sprzyjający kształtowaniu postaw przedsiębiorczych

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł podejmuje problem związku pomiędzy poczuciem podmiotowości a kształtowaniem się postaw przedsiębiorczych, ze szczególnym uwzględnieniem roli, jaką może w tym odgrywać wyższa uczelnia i edukacja jako taka. Na współczesnym rynku pracy, tak trudnym dla absolwentów, postawa przedsiębiorcza jest jednym z najważniejszych czynników wpływających na sukces zawodowy młodych ludzi. Ponadto wpływa ona także na ich sposób funkcjonowania w świecie i aktywne angażowanie się w różnego rodzaju działania. Wzmacnianie poczucia podmiotowości i bycia „autorem” własnego życia w dużym stopniu może pomóc w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych, zwłaszcza u osób, u których z różnych przyczyn dominuje bierny styl funkcjonowania w świecie. Sprzyja ono też gotowości do współpracy i przyjmowania na siebie odpowiedzialności, a także stanowi istotny warunek podejmowania wszelkich społecznie odpowiedzialnych działań ekonomicznych.

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – POSTAWY PRZEDSIĘBIORCZE, POCZUCIE
PODMIOTOWOŚCI, EDUKACJA

SUMMARY

Strengthening Students' Sense of Agency as the Factor Favouring the Development of Entrepreneurial Attitudes

The aim of the paper is to discuss the relationship between the sense of agency and the development of entrepreneurial attitudes, with particular attention given to the role of university and education in the process. In the contemporary labour market, which is so unfavourable for graduates, the entrepreneurial attitude is one of the key factors that determine professional success of young people. In addition, it also affects their functioning in the world and active engagement in various projects. Strengthening their sense of agency and of being 'the author'

of their own life can, to a great extent, help in the development of entrepreneurial attitudes, especially among people who represent a reactive type of functioning. It also fosters cooperation and willingness to take responsibility for oneself and constitutes an important condition for undertaking any socially responsible economic activities.

→ **KEYWORDS** – ENTREPRENEURIAL ATTITUDES, SENSE OF AGENCY, EDUCATION

Wstęp

W dzisiejszych czasach, w których tak wielu młodych ludzi mierzy się z problemem długotrwałego poszukiwania pracy lub wręcz bezrobocia, niezwykle istotna staje się problematyka kształtowania postaw przedsiębiorczych i rola, jaką odgrywać ma edukacja na poziomie wyższym. Nie ma wątpliwości, że postaw przedsiębiorczych należy uczyć już od dzieciństwa: jest to zadanie zarówno rodziców, jak i szkół podstawowych oraz średnich. Zbudowane we wczesnych latach życia podstawy, w tym umiejętność przejawiania inicjatywy i realizowania planów, ale też samoocena, poczucie sprawczości i umiejętność szukania rozwiązań dla problemów, mają znaczący wpływ na późniejszą gotowość młodego człowieka do podejmowania działań przedsiębiorczych.

Okres studiów to jednak czas nowych wyzwań i zwiększenia możliwości stworzenia przestrzeni dla podejmowania działań związanych z przedsiębiorczością i rozwojem zawodowym, poprzez odbywanie szkoleń, uczestnictwo w stażach, targach, wyjazdach, wykazywanie się inicjatywą w działaniach prospołecznych, a nieraz także poprzez poszukiwanie i podejmowanie pracy. Uczelnia wyższa może na różne sposoby wspierać w tym młodego człowieka. Ważne są oczywiście wszystkie działania bezpośrednio związane z dbaniem o rozwój przedsiębiorczości u studentów: inicjatywy ułatwiające założenie własnej działalności związane między innymi z przedsiębiorczością akademicką, inkubatorami przedsiębiorczości, startupami, a także zapewnienie w planie studiów zajęć poświęconych tej tematyce. To ostatnie wydaje się jednym z najbardziej oczywistych rozwiązań, jednak jak wskazują badania, w 2010 roku 42% badanych studentów ostatniego roku stwierdziło, że nie miało żadnego przedmiotu z zakresu przedsiębiorczości w czasie studiów, a dwa lata

wcześniej problem ten dotyczył 60% badanych¹. Ciągłe zatem jest spore grono studentów, którzy w toku nauki na poziomie wyższym nie mają zajęć z tego zakresu. Z kolei z badań Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP) przeprowadzonych w 2009 roku wynika, że 60% badanych studentów (ale 73% pracowników naukowych) uważa, że uczelnie oferują w programie studiów przedmioty stymulujące przedsiębiorczość, natomiast 10% studentów i aż 22% kadry naukowej nie postrzega oferty uczelni jako zachęcającej do takich działań².

O funkcji, jaką pełnić mogą uczelnie wyższe w rozwoju postaw przedsiębiorczych, świadczy też fakt stworzenia przez Komisję Europejską i OECD portalu HEInnovate, który stanowi narzędzie do mierzenia, w jakim stopniu dana uczelnia „sprzyja rozwojowi ducha przedsiębiorczości”. W ocenie pod uwagę brane są osiągnięcia w siedmiu dziedzinach: przywództwa i zarządzania, zdolności organizacyjnych, poziomu nauczania i uczenia, wsparcia dla przyszłych przedsiębiorców, współpracy z biznesem, internacjonalizacji działalności oraz mierzenia oddziaływania uczelni na otoczenie³.

Zastanawiając się nad rolą, jaką szkoła wyższa może odegrać w promowaniu przedsiębiorczości wśród studentów, należy jednak zwrócić uwagę, że podejmowanie działań przedsiębiorczych uwarunkowane jest nie tylko czynnikami zewnętrznymi, ale i wewnętrznymi predyspozycjami jednostki. Jednym z ważnych czynników wpływających na to, czy dana osoba będzie gotowa do wykazania się przedsiębiorczością, jest jej przekonanie, że jest w stanie to zrobić i że ma wpływ na otaczającą ją rzeczywistość. Związane jest ono między innymi z tym, czy ma ona poczucie sprawstwa i czy czuje się podmiotem własnych działań. Przy nawet najbardziej sprzyjających okolicznościach osoba, która postrzega siebie jako pionek niemający wpływu na przebieg wydarzeń, nie będzie w stanie podjąć działań przedsiębiorczych i ich kontynuować. Zatem równie ważne jak wszelkie projekty mające na celu motywowanie i wspieranie studentów w podejmowaniu działań przedsiębiorczych jest wzmacnianie

---

¹ Por. A. Richert-Kaźmierska, *Przedsiębiorczość jako przedmiot nauczania na wyższej uczelni – wyzwania merytoryczne i metodyczne*, „E-mentor” 2(39), 2011.

² Por. <<http://www.nauka.gov.pl/polska-nauka/przedsiębiorczosc-akademicka-raport-z-badania,archiwum,1.html>> (dostęp: 06.06.2014).

³ Por. tamże.

ich poczucia podmiotowości. Biorąc pod uwagę znaczenie tego problemu, niniejszy artykuł ma na celu podjęcie problemu wpływu, jaki wyższa uczelnia może mieć na kształtowanie się podmiotowego funkcjonowania studentów, które sprzyjać będzie podejmowaniu przez nich działań przedsiębiorczych.

Przedsiębiorczość i jej wewnętrzne determinanty

Mówiąc o wspieraniu przedsiębiorczości, należy zwrócić uwagę, że samo pojęcie „przedsiębiorczość” może mieć różne znaczenie. Można spojrzeć na nią zarówno w ujęciu procesowym, postrzegając ją jako zorganizowany proces przemyślanych działań, które są ukierunkowane na wykorzystanie nowatorskiego pomysłu w celu generowania korzyści dla firmy, jak również można ją traktować jako zespół cech opisujących postawę jednostki, w którym obecna jest między innymi: kreatywność, energiczne działanie, innowacyjność i otwartość na zmiany⁴.

Piecuch z kolei wyróżnia trzy sposoby rozumienia przedsiębiorczości:

- jako proces zakładania i prowadzenia działalności,
- jako zachowanie, czyli umiejętność wykorzystywania pomysłów i nadarzających się okazji,
- jako postawa człowieka wobec otaczającego świata i ludzi wyrażająca się w twórczym i aktywnym dążeniu do ulepszenia istniejących stanów rzeczy⁵.

W ostatnim, wymienianym przez Piecucha, ujęciu wyraźnie widać, jak szerokie znaczenie może mieć przedsiębiorczość, która wyrażać się może gotowością jednostki do inicjowania i podejmowania działań na różnych polach, nie tylko na polu gospodarczym, ale także na przykład w strefie spraw społecznych, kulturalnych czy interpersonalnych. Podejmowane przez nią działania mogą więc być korzystne nie tylko dla niej, ale także na przykład dla środowiska lokalnego. Mówiąc zatem o kształtowaniu postaw

---

⁴ Por. W. Walczak, *Źródła przedsiębiorczości w praktyce gospodarczej*, w: *Społeczne i organizacyjne czynniki rozwoju przedsiębiorczości*, red. S. Flaszewska, S. Lachiewicz, M. Nowicki, Łódź, s. 13.

⁵ Por. T. Piecuch, *Funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce*, w: *Wyzwania i perspektywy zarządzania w małych i średnich przedsiębiorstwach*, red. M. Matejun, Warszawa 2010, s. 37 i n.

przedsiębiorczych i roli, jaką ma odgrywać w tym procesie edukacja, warto mieć przed sobą szeroką perspektywę, która pozwala wychowywać nie tylko przyszłych przedsiębiorców, ale również odpowiedzialnych członków społeczeństwa.

Pojawia się jednak pytanie o czynniki warunkujące postawę przedsiębiorczą. W literaturze przedmiotu, jak też w wielu publicystycznych analizach, podkreśla się znaczenie uwarunkowań zewnętrznych⁶, które niewątpliwie w wielu przypadkach mogą skutecznie wspierać lub, przeciwnie, blokować działania jednostki. W mniejszym natomiast stopniu zwraca się uwagę na uwarunkowania wewnętrzne związane z motywami, postawami, wzorcami zachowań przedsiębiorców: obecnych lub potencjalnych.

Należy jednak zauważyć, że co prawda czynniki zewnętrzne mogą wzmacniać lub osłabiać przedsiębiorczość, determinować jej dynamikę czy kierunek, jednak to uwarunkowania wewnętrzne ostatecznie decydują o tym, czy jednostka będzie miała w sobie gotowość do podejmowania zachowań przedsiębiorczych, czy raczej nie. Mimo najbardziej sprzyjających warunków zewnętrznych osoba bierna i przekonana o braku wpływu na otaczającą ją rzeczywistość najprawdopodobniej nie zdecyduje się na zainicjowanie jakichś działań wymagających przedsiębiorczości. W uproszczeniu można powiedzieć, że istnieją dwa sposoby wyjaśniania wewnętrznych determinant postaw przedsiębiorczych: niektórzy uważają, że to talent, z którym człowiek się rodzi⁷, inni natomiast, że w sprzyjających warunkach cechy przedsiębiorcze można wykształcić u ludzi, którzy ich nie posiadają⁸.

Wśród uwarunkowań podmiotowych przedsiębiorczości wymienia się przede wszystkim cechy osobowości, poziom rozwoju intelektualnego, motywację, skłonność do ryzyka, system wartości. A. Ostromęcki wymienia także zestaw cech szczegółowych: wyobraźnię, zdecydowanie, konsekwencję w działaniu, oparcie, asertywność, samodzielność, samowystarczalność,

---

⁶ Np. H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. Determinanty i narzędzia zdobywania przewagi konkurencyjnej*, Warszawa 2007; E. Grzegorzewska-Mischka, *Współczesne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w Polsce*, Warszawa 2010.

⁷ Np. W. Sanecki, *Prolegomena do teorii ekonomii*, Wrocław 1998, s. 11.

⁸ Np. M. Strużycki, *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarunkowania europejskie*, Warszawa 2002, s. 101.

umiejętność pracy w zespole⁹. T. Tyszka podkreśla natomiast, że osoba przedsiębiorcza wykracza poza ustalone schematy i ograniczenia związane z rolą zawodową¹⁰. Jest też otwarta na zmiany, gotowa do innowacji i transgresji¹¹. Osoby przedsiębiorcze wyróżniają się również kreatywnym stylem działania związanym z giętkością struktur poznawczych, wewnętrzną sterownością, wysokim poziomem samorealizacji i siłą ego¹². Należy jednak zwrócić uwagę, że mimo iż niektóre cechy sprzyjające przedsiębiorczości, na przykład te związane z temperamentem, w małym stopniu podlegają modyfikacji, to nad innymi jednostka może pracować, zwłaszcza jeśli będzie miała wsparcie otoczenia. Jak podkreśla L. Milian, psychologiczne uwarunkowania przedsiębiorczości wiążą się nie tylko z cechami osobowości jednostki, ale także z jej sposobem myślenia i postrzeganiem świata, a to z kolei w dużym stopniu może być efektem edukacji, wychowania, doświadczenia płynącego z kontaktów z innymi ludźmi¹³.

Znaczenie poczucia podmiotowości dla postaw przedsiębiorczych

Oprócz tych wspomnianych powyżej, można by jeszcze wymienić cały szereg cech, które sprzyjają podejmowaniu działań przedsiębiorczych. Niemniej jednak, należy podkreślić, że podstawową rolę odgrywa tu umiejętność brania na siebie odpowiedzialności i gotowość do podejmowania działań, związana z poczuciem wpływu na rzeczywistość i stawania się niejako autorem własnego życia – podmiotem działań. Człowiek, który czuje się

---

⁹ Por. A. Ostromięcki, *Wywoływanie postawy twórczej w procesie rozwoju przedsiębiorczości*, w: *Uwarunkowania przedsiębiorczości – aspekty ekonomiczne i antropologiczno-społeczne*, red. K. Jeremczuk, Tarnobrzeg 2006, s. 694.

¹⁰ Por. T. Tyszka, *Psychologia zachowań ekonomicznych*, Warszawa 1997, s. 106.

¹¹ Por. A. Strzałecki, *Style twórczego zachowania w przedsiębiorczości*, w: *Innowacyjna przedsiębiorczość: teorie, badania, zastosowania praktyczne, perspektywa psychologiczna*, red. A. Strzałecki, Warszawa 2011, s. 119.

¹² Por. A. Domurat, *Przedsiębiorczość a kreatywność i innowacyjność*, w: *Innowacyjna przedsiębiorczość: teorie, badania, zastosowania praktyczne, perspektywa psychologiczna*, dz. cyt., s.114.

¹³ Por. L. Milian, *Praca, osobowość, kierowanie*, Częstochowa 2002, s. 71.

podmiotem, może przejawiać inicjatywę, może samodzielnie wpływać na dokonujące się wokół zdarzenia: przerywać je, modyfikować i ukierunkowywać, może też inicjować nowe procesy¹⁴. Dopiero mając poczucie sprawczości i bycia podmiotem, dana osoba może przejawiać zachowania przedsiębiorcze.

Jak stwierdza L. Kaliszczak¹⁵, podmiotowe podłoże przedsiębiorczości związane jest z określonym sposobem zachowania człowieka w procesie gospodarowania. Sposób ten wynika bezpośrednio z wolności człowieka, wolności do działania i do tworzenia oraz z poczucia możliwości decydowania o sobie i kierowania własnym losem. Istotą podmiotowości człowieka jest jego osobista sprawczość. Dzięki niej człowiek jest inicjatorem działania, które wynika z jego własnych przekonań, celów i wartości. Opisując naturę podmiotu, A. Węgrzecki uwypukla przede wszystkim jego indywidualność, samoistność, sprawstwo, integralność i oryginalność¹⁶. Pojęcie „podmiotowości” podkreśla również wolność, kreatywność i aktywny aspekt relacji człowieka z rzeczywistością. K. Korzeniowski jako atrybuty podmiotu wymienia jego sprawczą relację wobec otoczenia, poczucie własnej odrębności oraz kierowanie własnym działaniem i jego ewentualną korektę¹⁷. Zauważa przy tym, że bycie podmiotem to nie tylko umiejętność autonomicznego tworzenia planów i ich realizacji. Zdaniem K. Korzeniowskiego są

trzy momenty istotne dla rozpatrywania ludzkiej podmiotowości. Pierwszym jest działalność przedmiotowa – realne oddziaływanie, dokonywanie zmian w świecie (...) działalność ta musi być świadoma. To moment drugi. Podmiotowość to nie tylko przekształcanie świata, wywieranie nań wpływu, lecz działalność świadoma. (...) Po trzecie wreszcie, podmiotowość to także psychologiczna odrębność i autonomia. Aby ktoś mógł być uznany za podmiot, nie wystarczy, że działa w sposób świadomy. Istotne jest tu jeszcze to, że on sam musi być źródłem owego

---

¹⁴ Por. J. Lipiec, *Wolność i podmiotowość człowieka*, Kraków 1997, s. 75.

¹⁵ Por. L. Kaliszczak, *Twórczość a przedsiębiorczość*, w: *Uwarunkowania przedsiębiorczości – aspekty ekonomiczne i antropologiczno-społeczne*, dz. cyt., s. 59.

¹⁶ Por. A. Węgrzecki, *Zarys fenomenologii podmiotu*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996.

¹⁷ Por. K. Korzeniowski, *Podmiotowość człowieka. Metateoretyczne ramy teorii*, w: *Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych*, red. K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki, Wrocław 1983, s. 59.

działania – opierając się na swoim systemie znaczeń, określa jego cel czy kierunek¹⁸.

Mamy zatem do czynienia ze świadomym, autonomicznym działaniem, które zakłada wolność. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że mówiąc o wolności, nie mówimy o „dowolności”. Wolność bowiem prowadzi do poczucia podmiotowości w relacjach z otoczeniem, a zatem poczucia sprawowanej poznawczej i sprawczej kontroli nad rzeczywistością. „Człowiek jest istotą myślącą i odpowiedzialną, dlatego jest zdolny do stanowienia o sobie i spełnienia siebie”¹⁹.

Warto zauważyć, że podmiotowości to nie właściwość, którą się ma lub nie ma, ale raczej pewne *continuum*. Miejsce na tym *continuum*, w którym się dana jednostka znajduje, może się zmieniać w ciągu jej życia, a także w zależności od sytuacji. Zależne jest ono także od stopnia intencjonalności podejmowanego przez nią działania, które znajduje się na osi pomiędzy „dzianiem się” a „działaniem”, czy między „przytrafianiem się” a „świadomym przyzwaniem na coś”²⁰. Wpływ na to, jakie miejsce zajmuje młody człowiek na tym *continuum*, może mieć także jego otoczenie społeczne.

Możliwy wpływ wyższej uczelni na poczucie podmiotowości studentów

Warto zatem postawić pytanie, w jaki konkretnie sposób uczelnia może wspierać podmiotowość studentów. Na poziomie kształcenia wyższego mamy już przecież do czynienia z jednostką w dużym stopniu uformowaną, a na jej poczucie podmiotowości wpłynął w toku jej rozwoju szereg różnego rodzaju czynników, między innymi jej własne predyspozycje, relacje z osobami ważnymi, doświadczenia na wcześniejszych etapach edukacji itp. Niemniej jednak należy podkreślić, że to właśnie w tym okresie jednostka musi określić siebie w roli osoby dorosłej, dlatego zbiera informacje o swojej kompetencji i możliwości wpływania

---

¹⁸ Tamże, s. 18.

¹⁹ Jan Paweł II, *Laborem et exercens. Tekst i komentarze*, Lublin 1986, s. 15.

²⁰ M. Majczyna, *Podmiotowość a tożsamość*, w: *Tożsamość człowieka*, red. A. Gałdowa, Kraków 2000.

na otoczenie. Wielu studentów, znajdując się jeszcze w okresie moratorium psychospołecznego, poszukuje odpowiedzi na pytania: „Kim jestem? Jakie jest moje miejsce w życiu”²¹. Od tego, jakie będą obserwować wzorce oraz jakie otrzymają informacje na swój temat i na temat otaczającego ich świata, w dużym stopniu może zależeć, jak odpowiedzą sobie na te pytania i jakie przyjmą postawy.

Troska o to, aby w trakcie edukacji młody człowiek traktowany był jako podmiot, oznacza między innymi wzmocnienie jego poczucia sprawczości, odpowiedzialności i gotowości do podejmowania działań, a nie pozostawiania na poziomie biernego „odbiorcy usług edukacyjnych”. Niestety, jak zauważa P. Freire, współczesny system edukacji wdraża do bierności i reaktywności²². W szkole zazwyczaj uczniowie mają realizować ujednolicony, z góry ustalony plan, z którego wynikają: program nauczania, określone cele, terminy oraz wymagania, często niezależnie od stopnia zaawansowania danego ucznia. Ponadto, nierzadko zadaniem ucznia nie jest samodzielne myślenie i zdobywanie rzetelnych informacji, lecz nauczenie się tego, co jest poprawną według klucza odpowiedzią czy interpretacją, gwarantującą dobre wyniki w teście. Wielu młodym ludziom (i ich rodzicom) ten system odpowiada, ponieważ zwalnia ich z odpowiedzialności za własną edukację, a przenosi ją na nauczycieli i instytucję. Nawyk ten, przeniesiony na wyższą uczelnię, powoduje, że część studentów wyraźnie oczekuje, że wszystko, łącznie z notatkami, będzie im podane oraz zostaną wyraźnie nakreślone granice: czego i „skąd dokąd” mają się nauczyć. Zwiększanie zakresu odpowiedzialności, wyznaczanie zadań, które wymagają większego zaangażowania studenta w ich zaplanowanie, i wzmocnienie wszelkich inicjatyw może pomóc w wytworzeniu bardziej aktywnej postawy. Adekwatne poszerzanie pola działania lub swobody wyboru przy jednoczesnej dbałości o rzetelną informację zwrotną oznacza dalsze wzmocnienie podmiotowości.

Podkreślanie odpowiedzialności młodych ludzi za własną edukację i rozwój wiąże się również z wdrażaniem ich do przyjmowania perspektywy uczenia się przez całe życie. Warto zauważyć, że – jak stwierdza P. Drucker – przedsiębiorczość bazuje

---

²¹ E.H. Erikson, *Identity and the Life Cycle*, New York – London, 1980.

²² Por. P. Freire, *The pedagogy of the oppressed. Revised edition*, London 1996.

na nieustannym, trwającym całe życie procesie uczenia się przez działanie²³. Niezależnie od kierunku studiów istotne jest też przekazywanie informacji o tym, że myślenie i zdolności poznawcze należy traktować jako umiejętności, które można doskonalić przez świadomą pracę. Na przykład, aby być innowacyjnym, należy podwyższać swoje zdolności poznawcze i sprawność koncepcyjną, co wpłynie będzie na ilość i jakość nowych rozwiązań.

W literaturze można znaleźć opracowania omawiające znaczenie podmiotowego funkcjonowania pracowników w organizacji i jego wpływ na efektywność działań²⁴. W kulturze organizacyjnej, która jest zbudowana na poszanowaniu podmiotowości pracowników, dba się o dobry przepływ informacji i tworzenie przestrzeni do dialogu, zachęca się do krytycznego analizowania zadań, przyzwala się na kreatywność i podejmowanie decyzji w zakresie adekwatnym do zajmowanego stanowiska. Podobnie można potraktować uczelnie i zadać pytanie o to, jakiego rodzaju kultura organizacyjna panuje w danej placówce, jakie dominują w niej relacje i postawy, jakie wzorce zachowania promuje się zarówno oficjalnie, jak i w rzeczywistości. Studiujący przez kilka lat na danej uczelni młodzi ludzie obserwują i doświadczają kultury organizacyjnej, wpisując te informacje, nawet nieświadomie, w swój zasób życiowych doświadczeń i zbiór możliwych do realizacji opcji.

Warto zatem zauważyć, że szkoła wyższa może nie tylko wspierać przedsiębiorczość studentów jako taką, ale także może kształtować postawy wpływające na to, w jaki sposób jednostka będzie prowadzić swoją działalność. Biorąc bowiem pod uwagę ich użyteczność dla społeczeństwa, można wyróżnić różne typy przedsiębiorczości: społecznie obojętną, społecznie użyteczną, egoistyczną i patologiczną²⁵. Człowiek traktowany podmiotowo ma większą tendencję do podmiotowego traktowania innych, a relacje, zbudowane na podstawie uznania podmiotowości drugiego człowieka, są – jak

---

²³ Por. P. Drucker, *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, Warszawa 1992, s. 30 i n.

²⁴ Por. np. M. Motyka, J. Pawlak, *Podmiotowość człowieka w organizacji*, Kraków 2012.

²⁵ Por. M. Rutkowski, *Patologie przedsiębiorczości na przykładzie funduszu obsługi zadłużenia zagranicznego (FOZZ)*, w: *Spoleczne i organizacyjne czynniki rozwoju przedsiębiorczości*, dz. cyt., s. 70.

podkreśla L. Zbiegień-Maciąg – warunkiem podejmowania społecznie odpowiedzialnych działań ekonomicznych, gdyż „pracownik upodmiotowiony celowymi zabiegami swojej firmy sam staje się społecznie odpowiedzialny”²⁶. Zatem analogicznie: student upodmiotowiony celowymi zabiegami swojej uczelni również w większym stopniu jest gotowy do podejmowania działań społecznie odpowiedzialnych.

Może być oczywiście tak, że niezależnie od działań i chęci wykładowców czy innych pracowników uczelni wyższej dana osoba nie zacznie funkcjonować w podmiotowy sposób z powodu wcześniejszych doświadczeń, wytworzenia się takiej, a nie innej samooceny, czy na przykład pojawienia się wyuczzonej bezradności. Podejmowane przez nią zachowania niewykraczające poza reakcje na bodźce płynące z otoczenia nie pozwolą jej poczuć się podmiotem własnych działań i nie pozwolą na pełne zaangażowanie. Osoba, u której dominuje reaktywny sposób funkcjonowania, może sama siebie stawiać na pozycji przedmiotu, domagając się jedynie bycia, krok po kroku, prowadzoną, nauczaną, zatrudnianą.

Podsumowanie

Podsumowując, należy stwierdzić, że uczelnia wyższa na wiele sposobów może wspierać przedsiębiorczość studentów. Ważne jest jednak, aby w swoich działaniach nie skupiała się jedynie na wspieraniu przedsiębiorczości w jej wąskim rozumieniu, koncentrując się wyłącznie na dawaniu narzędzi, mających pomóc w zakładaniu własnej działalności gospodarczej, lecz aby tworzyła środowisko wspierające postawy przedsiębiorcze, które mogą mieć odzwierciedlenie nie tylko w podejmowaniu działań w dziedzinie gospodarki i ekonomii, ale i na innych polach. Istnieje wiele zewnętrznych uwarunkowań przedsiębiorczości, związanych między innymi z systemem prawnym, dostępnością inkubatorów przedsiębiorczości czy startupów, ze znajomościami, jakie ma dana osoba, czy jej możliwościami finansowymi, niemniej jednak dla podejmowania i kontynuowania działań przedsiębiorczych,

---

²⁶ L. Zbiegień-Maciąg, *Pracownik upodmiotowiony – partner społecznie odpowiedzialny*, w: *Praca i zarządzanie kapitałem ludzkim w perspektywie europejskiej*, red. A. Pocztowski, Kraków 2005, s. 132.

niezależnie od nieuniknionych trudności, istotne są wewnętrzne uwarunkowania postaw przedsiębiorczych, a wśród nich, jako jedno z najważniejszych, poczucie podmiotowości. Określający się w swojej nowej roli młody dorosły może ze strony szkoły wyższej uzyskać realne wsparcie w budowaniu poczucia bycia podmiotem i odpowiedzialnym autorem własnych działań, o ile podjęte zostaną w tym celu odpowiednie działania.

BIBLIOGRAFIA

- Adamkiewicz-Drwiłło H.G., *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. Determinanty i narzędzia zdobywania przewagi konkurencyjnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Domurat A., *Przedsiębiorczość a kreatywność i innowacyjność*, w: *Innowacyjna przedsiębiorczość: teorie, badania, zastosowania praktyczne, perspektywa psychologiczna*, red. A. Strzałecki, Academica Wydawnictwo SWPS, Warszawa 2011.
- Drucker P., *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa 1992.
- Erikson E.H., *Identity and the Life Cycle*, W.W. Norton & Company, New York – London 1980.
- Freire P., *The pedagogy of the oppressed. Revised edition*, Penguin Books, London 1996.
- Grzegorzewska-Mischka E., *Współczesne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w Polsce*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Jan Paweł II, *Laborem et exercens. Tekst i komentarze*, KUL, Lublin 1986.
- Lipiec J., *Wolność i podmiotowość człowieka*, FALL, Kraków 1997.
- Kaliszczak L., *Twórczość a przedsiębiorczość*, w: *Uwarunkowania przedsiębiorczości – aspekty ekonomiczne i antropologiczno-społeczne*, red. K. Jeremczuk, PWSZ, Tarnobrzeg 2006.
- Korzeniowski K., *Podmiotowość człowieka. Metateoretyczne ramy teorii*, w: *Podmiotowość jednostki w koncepcjach psychologicznych i organizacyjnych*, red. K. Korzeniowski, R. Zieliński, W. Daniecki, Ossolineum, Wrocław 1983.
- Majczyna M., *Podmiotowość a tożsamość*, w: *Tożsamość człowieka*, red. A. Gałdowa, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
- Milian L., *Praca, osobowość, kierowanie*, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2002, s.71.
- Motyka M., Pawlak J., *Podmiotowość człowieka w organizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012.
- Ostromęcki A., *Wywoływanie postawy twórczej w procesie rozwoju przedsiębiorczości*, w: *Uwarunkowania przedsiębiorczości – aspekty ekonomiczne i antropologiczno-społeczne*, red. K. Jeremczuk, PWSZ, Tarnobrzeg 2006, s. 694.

- Piecuch T., *Funkcjonowanie małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce*, w: *Wyzwania i perspektywy zarządzania w małych i średnich przedsiębiorstwach*, red. M. Matejun, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 37 i n.
- Richert-Kaźmierska A., *Przedsiębiorczość jako przedmiot nauczania na wyższej uczelni – wyzwania merytoryczne i metodyczne*, „E-mentor” 2(39), 2011.
- Rutkowski M., *Patologie przedsiębiorczości na przykładzie funduszu obsługi zadłużenia zagranicznego (FOZZ)*, w: *Społeczne i organizacyjne czynniki rozwoju przedsiębiorczości*, red. S. Flaszewska, S. Lachiewicz, M. Nowicki, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2013.
- Sanecki W., *Prolegomena do teorii ekonomii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
- Strużycki M., *Zarządzanie małym i średnim przedsiębiorstwem. Uwarrunkowania europejskie*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2002.
- Strzałecki A., *Style twórczego zachowania w przedsiębiorczości*, w: *Innowacyjna przedsiębiorczość: teorie, badania, zastosowania praktyczne, perspektywa psychologiczna*, red. A. Strzałecki, Academica Wydawnictwo SWPS, Warszawa 2011.
- Tyszka T., *Psychologia zachowań ekonomicznych*, PWN, Warszawa 1997.
- Walczak W., *Źródła przedsiębiorczości w praktyce gospodarczej*, w: *Społeczne i organizacyjne czynniki rozwoju przedsiębiorczości*, red. S. Flaszewska, S. Lachiewicz, M. Nowicki, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2013.
- Węgrzecki A., *Zarys fenomenologii podmiotu*, Ossolineum – Wydawnictwo AE w Krakowie, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996.
- Zbiegień-Maciąg L., *Pracownik upodmiotowiony – partner społecznie odpowiedzialny*, w: *Praca i zarządzanie kapitałem ludzkim w perspektywie europejskiej*, red. A. Pochtowski, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.

NETOGRAFIA

- <<http://www.nauka.gov.pl/polska-nauka/przedsiębiorczosc-akademicka-raport-z-badania,archiwum,1.html>> (dostęp: 06.06.2014).
- <<http://www.nauka.gov.pl/aktualnosci-ministerstwo/ruszyl-portal-heinnovate.html>> (dostęp: 6.06.2014).